XVI. Jahrgang. November—Dezember. No. 6.

Zeitschrift für HEBRÆISCHE BIBLIOGRAPHIE

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter

herausgegeben von

Dr. A. Freimann.

Redaktion: Dr. A. Freimann
Frankfurt a. M.
Langestrasse 1.

Verlag und Expedition
J. Kauffmann
Frankfurt am Main
Schillerstrasse 19.
Telephon Amt I. 2846.

Jährlich erscheinen 6 Nummern.

Abonnement 10 Mk. jährlich

Literarische Anzeigen werden zum Preise von 25 Pfg. die gespaltene Petitzeile angenommen.

Frankfurt a. M. | Die hier angezeigten Werke können sowohl durch den Verlag dieser Zeitschrift wie durch alle anderen Buchhandlungen bezogen werden. | 1913.

I. ABTEILUNG.

Einzelschriften.

a) Hebraica.

AGNON, S. I, והיה העקוב למישור „Und das Krumme soll eben werden . . . " Erzählung. Jaffa 1912. 64 S. 12°. (Z.). *)

BADER, G., אגרות ילדים, Hebräischer Briefsteller für Kinder, mit Jargonübersetzung. Bobrujsk, Druck u. Verlag I. M. Ginsburg, 1913. 62 S. 12°. (Z.).
[1. Aufl. Wilna 1898].

BAERMANN, S., גן הילדים, Der Kindergarten. Erstes Lesebuch der hebr. Sprache für Anfänger, mit vielen Illustrationen. I Teil. 4. Auflage. Warschau, Verlag Tuschia, 1913. 160 S. 8°. (Z.).
[1. Aufl. vgl. ZfHB. XIII, 97].

[*) Die mit (Z.) bezeichneten Titel sind von Dr. *William Zeitlin* gesammelt.] Fr.

BEINSMANN, M., הקי״אה העברית Hebräische Lesefibel. Bearbeitet von A. N. *Maskileison*. Minsk 1913. 22 u. (1) S. 8⁰. (Z.).

BEN JEHUDA (Perlmann), E., דברי הימים לבני ישראל, Lehrbuch der jüdischen Geschichte für die Schuljugend bearbeiteit. [Durchweg vokalisiert] I. Teil, 10. Aufl. Wilna 1912, 176 S. 8⁰. II. Teil, 3 Aufl. ibid. 1912. 151 S. 8⁰. III. Teil. Warschau 1913. 224 S. 8⁰. (Z.).

[I. u. II. Teil auch u. d. T.: הסתוריה לבני ישראל vgl. ZfHB. XII, 66].

BERLINER, A., היהודים ברומה, Geschichte der Juden in Rom, von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart. Nach dem Deutschen, hebr. bearbeitet. Wilna, ביבליותיקה ירחון, Verlag der Tageszeitung הזמן, 1912. 112 u. 127 S. 8⁰. (Z.).

[BIBEL], חומש, Der Pentateuch mit einem hebr. Kommentar für den Schulgebrauch eingerichtet von S. L. *Gordon*. I. Teil: בראשית Genesis. Warschau 1912. VI, 169 S. 8⁰. II Teil: שמות Exodus. ibid. 1913. II, 155 S. (Z.).

—, תנ״ך עם פירוש מדעי, Biblia Hebraica cum commentariis criticis adjuvantibus doctoribus. Liber Numeri: ספר במדבר Kommentiert von Abr. *Kahan(a)*. Berditschew, Verlag A. Kahan(a)-Kiew, 1913. 111 S. 8⁰. Rub. 1, 25. (Z.).

BRAININ, S., אורח לחיים, Der Weg des Lebens in 3 Abteilungen: Abriss der Anatomie, Physiologie, Diätetik, Hygiene und populäre Heilkunde. Wilna, Druck und Verlag Witwe und Gebr. Romm, 1913. 267 S. nebst 6 Tafeln Abbildungen. 8⁰. (Z.).

[I. Auflage Wilna 1883].

DUBNOW, S., קורות העברים, Geschichte der Juden für den Schul- und Privatunterricht. I. Teil: Biblische Periode, hebräisch von A. *Lüboschitzki*. 6 verbesserte Aufl. Warschau 1913. 126 S. 8⁰. II. Teil: Von der Zeit Alexanders des Maceдoniers bis zum Abschlus der Gaonimepoche. Hebräisch von A. *Lüboschitzki*. 6. verbesserte Aufl. ibid. 1913. 144 S. 8⁰. (Z).

[I. Aufl. vgl. ZfHB. XIII, 2 u. 162].

EPSTEIN, A. S., תוכניות לעבדת הכתב, Dispositionen und Beispiele für schriftliche Uebungen in der hebr. Sprache mit Illustrationen. Wilna, Verlag „Israelit“, 1912, 72 S. 8⁰. (Z.).

GIOVANNELLI, R., אספרטקוס Spartacus, Erzählung aus dem altrömischen Leben. Aus dem Italienischen auszüglich übersetzt von Wl. *Shabotinsky*. Odessa, Verlag Turgeman, 1913. 174 S. 8⁰. (Z.).

GRASOWSKY, J., בית ספר עברי, Lehrbuch der hebräischen Sprache, 2. Teil. 20. verbesserte und vermehrte Auflage, Warschau, Verlag Tuschia, 1913. 274 S. 8⁰. Rub. —,85.

—, —, בית ספר עברי, I. Teil. 15. verbesserte und vermehrte Aufl. mit Illustrationen. ibid. 1913. 119 u. V S. 8⁰. Rub. —,40. (Z.).

GULJAK, A., יסודי המשפט העברי Grundlagen des Systems des jüdischen Civilrechts. Nach talmudischen Quellen und den rabbinischen Decisoren dargestellt. I. Teil: תורת הקנין. Das Vermögensrecht. Warschau 1913. XXIX, 154 S. 8⁰. Rub. 1,25. (Z.).

GURLAND, Ch., שלחן ערוך נוסח קלמבוס, Parodie auf die Kulturzustände der Juden in den Vereinigten Staaten. New York 1912. 38 S. 8⁰. Doll. 0,25.

HIRSCHOWITSCH, A., תורת הקליגרפיה העברית, Methodisches Vorlagewerk für hebr. Schreibunterricht (Kalligraphie) an jüdischen Volksschulen. Wilna, Verlag Jehudia, 1913. 40 S. 4⁰. Rub. — 25. (Z.).

[HURWITZ], Pinchas Elia, ספר הברית Encyklopädie der Natur- und Geisteswissenschaften. Neue Ausgabe. Warschau 1913. 392 S. 8⁰

[Editio princeps: Brünn 1797. (8), 128, (4) u. 66 Bl. 4⁰ und dann häufig mit Zusätzen und Verbesserungen gedruckt]. Z—n.

JANOWSKI, I. Z., צ״ד רמ״ה Kritische Beleuchtung der v. S. I. Friedländer entdeckten Tractate des palästinischen Talmud zur Ordnung Kodaschim. 1. Traktat Chullin. Poltawa 1913. 63 S. 8⁰.

JOSEPHUS, Flavius. מלחמות היהודים, Bellum Judaicum, ins Hebräische übertragen und mit Einleitung und Anmerkungen versehen von K. *Schulmann*, Neue (?) Ausgabe. 2 Bde. Wilna, Wwe und Gebr. Romm, 1913. VIII, 368 u. XVIII, 394 S. 12⁰. (Z.).

[I. Ausgabe erschien daselbst 1861—63].

KAMELHAR, J. A., חדותא דשמעתתא, Halachische Bemerkungen und Responsen. 2 Tle. Lemberg, Selbstverlag (Rabbiner in Stanislau, Galizien), 1912—13. 8, 48 S. und 6, 56 S. 4⁰.

KANTOROWITSCH, S., תורת הלשון העברית Vollständiger Kursus der hebr. Grammatik (Etymologie und Syntax) und Geschichte der hebr. Sprachentwicklung seit der biblischen bis auf unsere Zeit. I Teil, 1 und 2 Stufe. Odessa, Verlag Moria, 1911. 40 u. 81 S. II Teil. ibid. 1912. 128 S. 8⁰. (Z.).

—. —, המדריך למורים, Methodik der hebräischen Grammatik, Anweisungen für Lehrer. Odessa 1911. 13 S. 8⁰. (Z.).

KANTOROWITSCH, S., חוקות הלשון העברית, Kurzgefasste Regeln der hebr. Grammatik. Odessa 1912. 32 S. 8°. (Z.).

KNOEBIL, Sch., גרם המעלות, Biographische Skizze des Rabbi Meschullam aus Tysmienica. Tysmienica, Selbstverlag, 1913. 8, 66 S. 8°.

LASEBNIK, M. B., המשומד, Der Abtrünnige, eine Volkstradition, für die Jugend erzählt. Warschau 1913. 12 S. 8°. (Z.).

LEVIAS, C., אוצר חכמת הלשון, Wörterbuch der hebräischen philologischen Terminologie. Part I: אא—כט״את. Leipzig, G. E. Stechert u. Co. New York, London, Paris, 1913. 15 S., 160 Colum. doppelsp. 8°. (Z.).

LEVONTIN, J. J., מבין הערפל, Durch den Nebel. Roman aus der Renaissancebewegung der Juden Russlands. Warschau, Verlag der Buchhandlung „Central", 1913. 383 S. 8°. Rub. 1,25. (Z).

LEWNER, I. B., כל אגדות ישראל (Sämtliche) jüdischen Legenden von Erschaffung der Welt bis zum talmudischen Zeitalter, gesammelt und in bibl. Sprache bearbeitet. 5 Teile. Warschau, Verlag Tuschia, 1913. 284, VIII, 254, VIII, 284, VIII, 322, VII, 268 u. 2 Colum. doppelsp. 8°. (Z.).

[Zuerst erschienen 1898—1900].

— —., קציר עין יעקב Auswahl der talmudischen Agadoth für die reifere Jugend bearbeitet. 3. Aufl., Warschau, Verlag Tuschia, 1913. 264 S. 8°. Rub. 1.— (Z.)

LILIENBLUM, M. L., . . . כל כתבי Sämtliche Schriften: IV. Bd.: ישוב ארץ ישראל Abhandlungen über die jüd. Renaissance und die Kolonisation Palästinas (1881—1909). Odessa 1913. 434 S. 8°. (Z.)

[Bd. I—III vgl. ZfHB. XIV, 164; XVI, 72.]

LJUBELSKI, J., החדר Elementarbuch der hebräischen Sprache, mit Illustrationen. 1 Teil. Bielostok 1913. 66 S. 8°. (Z.)

LUNCZ, A. M., לוח ארץ ישראל Litterarischer Palästina-Almanach für das Jahr 5674 (1913—14). XIX. Jahrgang. Jerusalem 1913. (2), 80, 186 u. 40 S. 12°. (Z.)

LURIE, A. und TEMKIN, A. B., המתחיל Illustriertes hebräisches Elementarbuch für die Jugend zum Erlernen des Lesens und Schreibens, nebst kurzen Erzählungen, Gebeten und Segenssprüchen. 8. Aufl. Wilna 1912. 84 S. 8°. (Z.)

[1. Aufl. Warschau 1894.]

MALACHOWSKY, H., על החנוך העברי באמיריקה Ueber die Erziehung der jüdischen Jugend in Amerika. New York—Brooklyn, Verlag des Verbandes „Tuschia", 1912. 16 S. 8°. (Z.)

MANE, M. H., . . . כל כתבי Manés gesammelte Schriften I: Gedichte. II: Abhandlungen, Essays und Briefe, geordnet von S. *Zis* und A. L. *Scheinhaus*. Mit Biographie des Dichters. 2 Teile. Warschau, Verlag Tuschia, 1913. 8, XVI. S. 9—165; 227 S. nebst Bildnis 8 °.

[Neuer stereotyp. Abdruck der 1897 erschienenen Ausgabe.]

MAPU, Abr., אהבת ציון Zions Liebe. Roman aus dem biblischen Altertum, für die Jugend bearbeitet nebst Biographie des Verfrs. von J. Ch. *Tawjew*. 2. Aufl. Warschau, Verlag Tuschia, 1912. (2), 254 S. 8 °. (Z.)

[Aus der Reihe: ספרי המוסף לבני הנעורים I. Erste Ausgabe erschien 1903. Z-n.]

MARKOWITSCH, M., לקורות עיר קיידאן Zur Geschichte der Stadt Keidany und ihrer Rabbiner. Warschau 1913. 13 S. 8°. (Z.)

—, —., . . . לקורות עיר Zur Geschichte der Stadtgemeinde Rossieny und ihrer Rabbiner. Warschau 1913. 40 S. 8 °. (Z.)

[MISCHNA] ספר המשניות Die Mischna, vokalisiert, interpunktiert und mit einem hebr. Kommentar „משנה ברורה" versehen von L. *Chasan*. I. Lief.: בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא. Wilna, Verlag und Druck F. Matz, 1913. 58 S. 8°. Rub. —65. (Z.)

MISCHNA, Die, Text, Uebersetzung und ausführliche Erklärung. Mit eingehenden geschichtlichen und sprachlichen Einleitungen und textkritischen Anhängen unter Mitwirkung von Albrecht, Bauer, Benzinger u. A. herausgegeben von G. Beer und O. Holtzmann. II. Seder. Moëd. Joma (Der Versöhnungstag). Text, Uebersetzung und Erklärung. Nebst einem textkritischen Anhang von Joh. *Meinhold*. Giessen, A. Töpelmann, 1913. IV, 83 S. M. 4,30. — V. Seder. Qodaschim. 10. Traktat Middot. (Von den Massen des Tempels). Text, Uebersetzung und Erklärung. Nebst einem textkritischen Anhang von Osc. *Holtzmann*. Giessen, A. Töpelmann, 1913. VIII, 112 S. m. 1 eingedr. Grundriss 8 °. M. 6.

PINES, N., דקדוק לשון עבר Grammatik der hebräischen Sprache. Warschau, Buchhandlung „Central", 1913. IV, 140 S. 8 °. Rub. — 60. (Z.)

POLONSKY, D. J., הגיון בכנור Hebräische Gedichte. Odessa 1913. 80 S. 8 °. (Z.)

REINES, J. J., שני המאורות Zwei Abhandlungen, Zeitfragen betreffend. Pietrkow, Selbstverlag des Verf.'s (Rabbiner in Lida (Russland), 1913. 83, 48 u. 35 S. 8 °.

RESNIK, A., למען אחי ורעי Abhandlung aus der Zeitschrift „Machsike Ha Dat“ in Lemberg. Wilna 1912. 62 S. 8°.

—, —., כתבי הרב א"ן עזריקם Abhandlungen aus verschiedenen Zeitschriften gesammelt. Poltawa 1913. II, 72 S. 8°.

RUBINSTEIN, Ch. R., תפלת חיים Ueber die von den Männern der grossen Synode eingeführten Stammgebete. 1. Wilna, Verl. d. Verf.'s, Rabbiner in Keidany Gouv. Kowno, 1913. XIII, 96 S. 8°.

SCHRIFT, Die Heilige. Nach dem massoret. Text neu übersetzt und erklärt, nebst einer Einleitung, einem Teil der Apokryphen u. einer vergleichenden Geschichtstabelle von S. *Bernfeld*. Ausgabe für Schule und Haus. 2., neu durchgeseh. Aufl. 2 Tle. Frankfurt a. M., I. Kauffmann, 1913. 1: VII, 405 S.; 2: IV, 520 S. 8°. M. 4, 50.

SOKOLOW, N., כתבים נבחרים Ausgewählte Schriften: 1) Gedichte in Prosa. 2) Erzählungen und Feuilletons. 3) Essays. 4) Reisebriefe. 5) Abhandlungen über bildende Kunst. Neue vermehrte Ausgabe. Warschau 1913. V, 101, (2), 251, (2), 48, (2), 130, (2) u. 82 S. 8°. (Z.)

[1 Ausgabe erschien 1904.]

SOKOLOWSKY, S., הכתיבה העברית הקדומה Die älteste hebräische Rechtschreibung. Warschau, Verlag E. Gitlin, 1913. 14 u. (2) S. 8°. (Z.)

STEINBERG, JEH. und LEWNER, J. B., חריסטומתיה Lehr- und Lesebuch der hebr. Sprache für Schule und Haus. I. Teil. 7. verbesserte und vermehrte Aufl. Warschau 1913. VI, 225 S. 8°.

[1 Aufl. erschien Wilna 1907.]

TAWJEW, J. CH., מורה הסגנון ושמוש הלשון Hebräische Stylistik und Syntax in Beispielen erläutert mit Uebungen und Glossar. 3. Aufl. Warschau, Verlag Tuschia, 1912. 170 S. 8°. (Z.)

[1 Aufl. erschien 1902.]

TELLER, I., תורת הלשון Praktischer Lehrgang der hebräischen Sprache. I. Teil. Jaffa 1912. 77 S. 8°. (Z.)

TEMKIN, A. B., פרדס הילדים Der Kindergarten. Lesefibel und Elementarbuch der hebr. Sprache mit Illustrationen. 4. Aufl. Wilna 1912. 128 S. 8°. (Z.)

THUMIM, CH. H., זכרון לראשונים Statuten und Usanzen des Vereins „Gemilat Chassadim“ zu Kolomea, aus alten Memorbüchern kopiert, nebst Einleitung zur Geschichte der jüd. Gemeinde

in Kolomca von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart. Kolomea 1913. 70 S. 8°. (Z).

WEISSMANN-CHAJES, M., אסם בשם Sinnsprüche u. Betrachtungen. Wien, Jos. Schlesinger's Buchhandlung, [1913.] 88 S. 8°.

WOLBRINSKY, D. und MARKOWITSCH, M., לקורות עיר . . . Zur Geschichte der Stadt Novogrudok (Lithauen) und der Rabbiner daselbst. Warschau 1913. 22 S. 8°. (Z.)

b) Judaica.

ABRAHAM, M., Methodisch geordnetes Wörterbuch zu einer Auswahl hebräischer Gebete und Psalmen nebst einem alphabetischen Wörterverzeichnis und einem Abriss der hebräischen Grammatik. 2. verm. u. verb. Aufl. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. 88 S. 8°. M. 0,80.

ADLER, S., „Für und wider die jüdische Volksschule in Preussen". Mit einem 2. Teil: „Die jüdische Volksschule in Süddeutschland" von S. *Dingfelder*. Herausg. v. d. Verband der jüd. Lehrervereine im Deutschen Reiche. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. 34 S. 8°.

AKED, C. F., The divine drama of Iob. Edinburgh, Clark, 1913. 152 S. 8°. 2 s.

ALFORD, B. H., Jewish history and literature under the Maccabees and Herod. London, Longmans, 1913. XVI, 113 S. 8°. 2 s. 6 d.

ARGENTIERI, D., La soluzione del gravissimo problema della cronologia biblica nel periodo dei re in base ai dati della Bibbia e delle iscrizioni cuneiformi. Aquila 1913. 42 S. 8°.

BARDOWICZ, L., Die Abfassungszeit der Baraita der 32 Normen für die Auslegung der hl. Schrift. Eine Untersuchung. Berlin, M. Poppelauer, 1913. VI, 109 S. 8°. M. 2,50.

BATTEN, L. W., A critical and exegetical Commentary on the Books of Ezra and Nehemiah. Edinburgh, Clark, 1913. XV, 384 S. 8°. 10 s. 6 d.

BEDALE, C. L., The Old Testament and archeology. London, C. K. Kelly, 1913. 136 S. 8°. 1 s. 6 d.

BENAMOZEGH, E., Israël et l'humanité. Etude sur le probleme de la religion universelle et sa solution. Paris, Leroux, 1914. XLIII, 735 S. 8°. fr. 12.

BETHA, Ernst. Die Erde und unsere Ahnen. Berlin-Lichterfelde, H. Bermühler, [1913.] IV, 359 S. mit Abbildungen und 18 Taf. 8°. M. 6.

[Das Land der Bibel ist nicht Palästina, sondern — Hannover.]

BISCHOFF, E., Die Elemente der Kabbalah. 2. Tl. Praktische Kabbalah. Magische Wissenschaft, magische Künste. Erläutert. Nebst einem Schlusswort: Der „Sohar" und das „Blutritual". (= Geheime Wissenschaft. Eine Sammlung seltener älterer nnd neuerer Schriften über Alchemie, Magie, Kabbalah, Rosenkreuzerei, Freimaurerei, Hexen u. Teufelswesen usw. Unter Mitwirkung namhafter Autoren herausg. von A. v. d. Linden. 3. Bd.) Berlin, H. Barsdorf, 1914. VII, 229 S. 8°. M. 6.

BLUM, E., Warum lassen sich die Juden nicht taufen? München, O. Th. Scholl, 1913. 155 S. 8°. M. 2.

BORELLA, H. P. A., Atten gammeltest. Psalmer. Een sproglig Kommentar. Kopenhagen, Gad, 1913. 62 S. 8°. Kr. 1,50.

BRUENE, B., Flavius Josephus und seine Schriften in ihrem Verhältnis zum Judentume, zur griechisch-römischen Welt u. zum Christentume mit griechischer Wortkonkordanz zum Neuen Testamente u. I. Clemensbriefe nebst Sach- u. Namen-Verzeichnis Anhang: Inhalt nebst Sachregister zu „Josephus, der Geschichtsschreiber". Gütersloh, C. Bertelsmann, 1913. VII, 308 u. XI S. 8°. M. 9.

CRUICKSHANK, W., The Bible in the light of antiquity. London, Black, 1913. 12°. s. 0,6.

DAICHES, S., Babylonian Oil Magic in the Talmud and in the Jewish literature. (= Jew's College. Publication Nr. 5.) London 1913. 42 S. 8°.

EDWARDS, C., The Old Testament. London, Watts, 1913. 160 S. 12°. s. 0,9.

ENCYKLOPAEDIE, Jüdische [in russischer Sprache] . . . Bd. XIV. Sarajewo-Trani. St. Petersburg [1913]. (8) S. 960 Colum. u: (1) S. doppelsp. 4°.

—, —, Bd. XV.: Trani-Schemini-Azereth. ibid. [1913]. (8) S., 960 Colum. u. (1) S. doppelsp. 4°.

[Bd. I—XIII. vgl. ZfHB. XIII, 186; XIV, 171; XV, 166; XVI, 50. Z.]

ETHIK, Soziale, im Judentum. Zur 5. Hauptversammlung in Hamburg 1913, herausgegeben vom Verband der deutschen Juden. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. 134 S. 8°. M. 1,50.

Enthält: *Baeck*, L.: Die Schöpfung des Mitmenschen. — *Bernfeld*

S.: Staat und Gesellschaft. — *Breslauer*, B.: Recht und Rechtspflege. — *Bergmann*, J.: Mildtätigkeit. — *Eschelbacher*, M.: Die Frau im Judentum. — *Güdemann*, M.: Erziehung und Schule. — *Bloch*, Ph.: Volksbildung. — *Nobel*, N. A.: Der Sabbat. — *Cohen*, H.: Das Gottesreich.]

FELDMANN, Jos., Paradies und Sündenfall. Der Sinn der biblischen Erzählung nach der Auffassung der Exegese u. unter Berücksichtigung der ausserbiblischen Ueberlieferungen. (= Alttestamentliche Abhandlungen. Herausg. von J. Nickel. IV. Bd.) Münster, Aschendorff, 1913. XII, 646 S. 8°. M. 16,50.

FOCKE, FR., Die Entstehung der Weisheit Salomos. Ein Beitrag zur Geschichte des jüdischen Hellenismus. (= Forschungen zur Religion u Literatur des Alten und Neuen Testaments. Herausg. v. Wilh. Bousset u. Herm. Gunkel. Neue Folge. 5. Heft.) Göttingen, Vandenhoeck u Ruprecht, 1913. VII, 132 S. 8°. M. 4,80.

GEMEINDEJAHRBUCH, Jüdisches. 5674 (1913—14). Herausg. von der Zionistischen Vereinigung f. Deutschland. Berlin W. 15. 112 S. 8°. M. 1.

GREENUP, A. W., יהי אור Unpointed Hebrew passages selected, for the use of students. Cambridge, W. Heffer & Sons, 1913. 15 S. 8°. 1 s.

GUTTMANN, M., Zur Einleitung in die Halacha. 2. (= 36. Jahresbericht der Rabbinerschule in Budapest für das Schuljahr 1912—13.) Budapest 1913. S. 55—92.

[T. 1 vgl. ZfHB. XIV, 7.]

HANDCOCK, P. S. P., The latest light on Bible lands. Illus. London, Soc. for Promoting of Christ. Knowledge, 1913. 384 S. 8°. 6 s.

HERRMANN, Joh., Unpunktierte Texte aus dem alten Testament. Für akademische Uebungen und zum Selbstunterricht herausgegeben. Leipzig, J. C. Hinrichs, 1913. 32 S. 8°. M. 1.

HERZ, Henriette. Ihr Leben und ihre Zeit. Herausg. v. Hans *Landsberg*. Weimar, G. Kiepenheuer, 1913. VII, 487 S. mit 8 Bildnissen. 8°. M. 6.

HIRSCH, M., Die Haftoroth, übersetzt und erläutert. 2. Aufl. Frankfurt a M., A. J. Hofmann, 1913. VIII, 520 S. mit Bildnis. 8°. M. 7,50.

HODGES, G., Classbook of Old Testament history. New York, Macmillan, 1913. II, 222 S. maps. D. 1.

HOFFMANN, D., Das Buch Deuteronomium. Uebersetzt u. erklärt. 1. Halbband. Deut. I—XXI, 9. Berlin, M. Poppelauer, 1913. VIII, 402 S. 8°. M. 7.

JAHRBUCH der jüdisch-literarischen Gesellschaft. (Sitz: Frankfurt a. M.) X. 1912 — 5673. Frankfurt a. M, J. Kauffmann, 1913. III, 396 u. 60 S. 8°. M. 12.

[Inhalt: *Lieben*, S. H., Rabbi Eleasar Fleckeles – *Horovitz*, J, Zur rabbinischen Deutung von Deuteronomium XXV, 12 — *Löwenstein*, L. Zur Geschichte der Juden in Fürth III — *Ehrentreu*, H., Sachliches und Sprachliches aus dem Talmud — *C. J.*, Aus dem ältesten Protokollbuch der portugiesisch-jüdischen Gemeinde in Hamburg V. Uebersetzung und Anmerkung. — *Balaban*, M., Die Krakauer Judengemeinde-Ordnung von 1595 und ihre Nachträge. — *Landsberger*, J., Zur Geschichte des Sanitätswesens der jüdischen Gemeinde in Posen. — *Epstein*, J. N., Nachlese zu der Abhandlung über die RGA. der Geonim ed. Cassel. — *Bamberger*, M. L., Der Commentar des R. Josef Nachmias zu Jeremia — *Fischer*, L., Miscellen. — *Grünhut*, L., חתר. — Nachträge. —

JAMES, M. R., Old Testament legends: stories out of some of the less known apocryphal books of the Old Testament London, Longmans, 1913. 184 S. 3 s. 6 d.

JAMPEL, Sigm., Vorgeschichte Israels u. seiner Religion. Nach d. altjüdischen Ueberlieferung und den zeitgenöss. Inschriften gemeinverständlich dargestellt. Nebst einer Anleituug zu Popularisierung derselben vermittelst des Religionsunterrichtes. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. VI, 260 S. 8° M. 3.

INSCHRIFTEN aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien. Gesammelt im J. 1899. Mit Beiträgen von Max v. Berchem, Jul. Euting u. Bernh. Moritz. Herausg. v. Max Freih. von Oppenheim. II. Syrische u. hebräische Inschriften. Bearb. von Bernh. *Moritz* u. Jul. *Euting*. Mit 7 Abbildgn. u. 5 Handschriften - Faksim. (= Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft, herausg. v. Friedr. Delitzsch u. Paul Haupt. VII. Bd. 2. Heft). Leipzig, J. C. Hinrichs, 1913. IV u. S. 157—179. M. 2.

KAHLE, P., Masoreten des Ostens. Die ältesten punktierten Handschriften des Alten Testaments und der Targume. Herausg. und untersucht. (= Beiträge zur Wissenschaft vom Alten Testament. Herausg. v. R. Kittel. 15. Heft.) Leipzig, J. C. Hinrichs, 1913. XXX, 240 S. m. 16 [8 Doppel-] Lichtdr. Taf. M. 12.

KAMINKA, A., Meine Reise nach Jerusalem. Skizzen aus Aegypten und Palästina. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. VI, 105 S. m. 1 Taf. 8°. M. 2.

KELLERMANN, A., Sechs liturgische Psalmen für Chor und Soli mit Begleitung der Orgel. Berlin, Bothe u. Bock, [1913.] 47 S. 4°. M. 5.

KELLNER, L., Jüdische Weihestunden. Eine Sammlung ausgewählter Aufsätze. Herausgg. vom jüdisch-national-akademischen Verein „Emunah", Czernowitz. Czernowitz, (R. Schally), 1914. 67 S. u. 1 Bl. 8°. M. 1.

KNIESCHKE. Das heilige Land im Lichte der neuesten Ausgrabungen und Funde. 2. Taus. (= Biblische Zeit- und Streitfragen zur Aufklärung der Gebildeten. Herausg. von Fr. Kropatscheck. IX. Serie, 5. Heft.) Berlin-Lichterfelde, E. Runge, 1913. 32 S. 8°. M. 0,50.

KOHUT, A., Ritual-Mordprozesse. Bedeutsame Fälle aus der Vergangenheit. (= Fragen des Tages. Nr. 1.) Berlin-Wilmersdorf, Dr. Basch u. Co,, [1913.] 64 S. 8°. M. 0,80.

—, —, Gekrönte und ungekrönte Judenfreunde. Berlin-Wimersdorf, Dr. Basch u. Co., [1913.] 199 S. 8°. M. 3.

KUENSTLINGER, D., Die Petichot des Midrasch rabba zu Leviticus. Krakau (Skawinergasse 2 II), Selbstverlag 1913. 38 S. 8°. M. 1,50.

LEIMDOERFER, D., Die Lichtkrone im Vaterlande. Festpredigt zum 25jährigen Regierungsjubiläum Sr. Maj. Kaiser Wilhelm II., gehalten im israelitischen Tempel zu Hamburg am 14. Juni 1913, zugunsten einer vaterländischen Stiftung. Hamburg 1913.

LIGT, B., Profeet en volksfest. Rede. Met vorword bijlagen, en een naschrift. Amsterdam, A. H. Kruyt, 1913. f. 0,30.

LOEFFLER, G., Die Beschneidung im Lichte der Medizin. Vier Vorträge, gehalten im „Mohalim-Verein" zu Frankfurt a. M. Frankfurt a. M., L. Golde, 1912. 36 S. 8°.

MACY, S. B., The hymn book of the ages: being the book of Psalms with a short commentary. London, Longmans, 1913. 670 S. 8°. 3 s. 6 d.

MERCER, S., Extra-Biblical sources for Hebrew and Jewish history. New York, Longmans, 1913. 2114 S. D. 1,50.

MEYER, J., Zur Geschichte der Juden in Regensburg. Gedenkschrift zum Jahrestage der Einweihung der neuen Synagoge. Nach handschriftl. u. gedruckten Quellen bearbeitet. Berlin, L. Lamm, 1913. 139 S. m. 24 Abbild. auf Taf. M. 3.

MONUMENTA hebraica. Monumenta talmudica. Unter Mitwirkung zahlreicher Mitarbeiter hrsg. v. Salomon Funk, W. A. Neu-

mann, im Anftrage und in Vertretg. v. A. Wünsche, J. Winter. I. Bd.: Bibel und Babel, bearb. v. Salomon *Funk*. (In 4 Heften). 4. Heft. Wien, Orion-Verlag, 1913. S. 241–348. 34,5×24,5 cm. M. 10.

MONUMENTA Unter Mitwirkung zahlreicher Mitarbeiter hrsg. v. Karl Albrecht, Salomon Funk, Nivard Schlögl. II. Bd.: Recht, bearb. v. Salomon *Gandz*. (In 4 Heften.) 1. Heft. Wien, Orion Verlag, 1913. XVI u. S. 1—80. 34,5×24,5 cm. M. 10.

NAVILLE, E., Archaeology of the Old Testament. Was the Old Testament written in Hebrew? London, R. Scott, 1913. XII, 212 S. 8°. 5 s.

NAWRATZKI, C., Die jüdische Kolonisation Palästinas. Eine volkswirtschaftliche Untersuchung ihrer Grundlagen. München, E. Reinhardt, 1914. XVI, 539 S. m. 1 Karte M. 10.

NORDMANN, A., Geschichte der Juden in Basel seit dem Ende der zweiten Gemeinde bis zur Einführung der Glaubens- und Gewissensfreiheit, 1397 bis 1875. Basel 1913.

OTTO, W., Herodes. Beiträge zur Geschichte des letzten jüdischen Königshauses. Stuttgart, J. B. Metzler, 1913. XIV S. u. 254 Sp. m. 1 Zeit- u. 1 Stammtafel. 8°. M. 6.

PETERS, N., Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus. Uebersetzt u. erklärt. (= Exegetisches Handbuch zum Alten Testament. In Verbindung mit Fachgelehrten, herausg. v. Joh. Nikel. 25. Bd.) Münster, Aschendorff, 1913. LXXVIII, 470 S. 8°. M. 8.

PUBLICATIONS of the American Jewish Historical Society. 21. The Lyons Collection. Vol. 1. Baltimore 1913. XXI, 304 u. 8 S. 8°.

ROTHSCHILD, S., Aus Vergangenheit u. Gegenwart der israelitischen Gemeinde Worms. 5. verm. u. verb. Aufl. mit 6 Phototypien. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. VII, 60 S. 8°. M. 1,20.

SCHOLZ, H., Abriss der hebräischen Laut- u. Formenlehre. Nach Gesenius-Kautzsch' Grammatik. Neubearb. v. E. *Kautzsch*. 9. Aufl., umgearb. u. nach der 28. Aufl. der Grammatik rev. v. G. *Bergsträsser*. Leipzig, F. C. W. *Vogel*, 1913. V, 37 S. 8°. M. 2.

SILLEVIS SMITT, P. A. E., Handboek voor de heilige geschiedenis. Dl. 1. Kampen. J. H. Kok, 1913. VIII. 413 S.

STARK. Das biblisch-rabbinische Handelsgesetz. [S. A. aus dem „Prager Tagblatt“ Nr. 128. 176] Prag 1913.

STEIN, J., Deutsches Lesebuch für die israelitische Volksschule. Nach dem Lesebuche des hess. Volksschullehrervereins ursprünglich bearbeitet von Stein. 4. Aufl. Unter Mitwirkung der von der israel. Lehrerkonferenz Hessens eingesetzten Kommission völlig neu bearb. von Fel. *Lazarus*. Mit Buchschmuck von Adolf Wagner. Cassel, Hess. Schulbuchhandlung R. Röttger, 1913. XV, 684 u. XI S. 8°. M. 2,75.

STERN, L., עמודי הגולה Die Vorschriften der Thora, welche Israel in der Zerstreuung zu beobachten hat. Ein Lehrbuch der Religion für Schule u. Familie. 5. verb. Aufl. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1913. XVI, 294 S. 8°. M. 2,75.

THOMSEN, P., Kompendium der palästinischen Altertumskunde. Mit 42 Abbildungen nach eigenen Aufnahmen des Verfassers. Tübingen, I. C. B. Mohr, 1913. VIII, 109 S. 8°). M. 4,80.

TRZECIAK, St., Quaestio alcoholica apud Judaeos temporibus domini nostri Jesu Christi. Ed. II. Petropoli 1913. 51 S. 8°.

TSCHLENOFF, E. W., Fünf Jahre der Arbeit in Palästina. Aus dem Russischen. Berlin, Jüdischer Verlag, 1913. 86 S. 8°. M. 1.

VOLKSSCHRIFTEN über die jüdische Religion, herausgegeben von I. Ziegler. II. Jahrg, 1. Heft. *Ziegler*, I., Die Propheten Amos und Hosea. Frankfurt a. M., I. Kauffmann, 1913. 53 S. 8°. M. 0,80.

VOELTER, D., Der Ursprung von Passah und Mazzoth, neu untersucht. Leiden, E. I. Brill, 1913. 32 S. 8°. f. 0,60.

WARSCHAUER, M., Predigt anlässlich des 25 jährigen Regierungsjubiläums Sr. Maj. des Kaisers Wilhelm II. Berlin, M. Poppelauer, [1913]. 12 S. 8°. M. 0,50.

WEISMANN, I., Talion und öffentliche Strafe im Mosaischen Rechte. (= S. 3—102 der Festschrift für Adolf Wach). Leipzig, Felix Meiner, 1913. 100 S. 4°. M. 3,50.

WOHLGEMUTH, I., Aufgabe u. Methode der Apologetik im jüdischen Religionsunterricht. Referat. Berlin, M. Poppelauer, 1913. III, 24 S. 8°. M. 0,50.

WOLFF, L., Festpredigt zur Erinnerung an die Völkerschlacht bei Leipzig am 18. Oktober 1813 für den Sabbat in der Festwoche des Sukkot, den 18. Oktober 1913. Mit Einleitung: Historischer Rückblick auf die Verhältnisse der Juden in den Jahren 1813—15. Tempelburg i. Pommern, E. Manig, 1913.

ZUCKERMANDEL, M. S., Gesammelte Aufsätze. I. Tl., 2. Hälfte, I. Lfg. Zur Halachakritik. Zugleich als 3. Bd. des Werkes: Tosefta, Mischna u. Boraitha in ihrem Verhältnis zu einander od. palästinens. u. babylon. Halacha. Ein Beitrag zur Kritik und Geschichte der Halacha. Fortsetzung der Nachträge der 1. Hälfte. Frankfurt a. M., I. Kauffmann, 1913. XXVIII, 144 S. M. 4.

II. ABTEILUNG.

Eine wertvolle hebräische Handschrift

von **Samuel Poznanski.**

Vor kurzem erwarb die Warschauer Synagogenbibliothek von Herrn Samuel Neeman, älterem karäischen Ḥazzân in Eupatoria [1]), eine Handschrift, die trotz ihrer Provenienz von rabbanitischer Hand geschrieben ist und lauter rabbinische Werke enthält. Sie fasst in sich, ausser einer theologischen Abhandlung, fünf biblische Kommentare, darunter zwei unbekannte Unica. Ueber manche dieser Kommentare gedenke ich bei einer anderen Gelegenheit ausführlich zu handeln, in Anbetracht der Wichtigkeit der Handschrift aber, will ich schon jetzt eine kurze Beschreibung derselben geben.

Die Handschrift (Cod. 77), 27, 5 × 20 cm. gross, besteht aus 182 Blättern, zu 33 Zeilen die Seite. Sie ist in schöner, deutlicher rabbinischer Schrift geschrieben und gut erhalten. Nur Bll. 32—36 sind am oberen Rande etwas beschädigt und verklebt, dann sind Bll. 117—136 versetzt und gehören zwischen 156—157. Der Schreiber nennt sich am Schlusse der genannten theologischen Abhandlung: תם ונשלם על יד לי יהודה כהן ב"ר שלמה כהן תנצב"ה, dann nochmals am Schlusse des ganzen Kodex: תם פי' איוב על ידי יהודה כהן ב"ר שלמה כהן מפטרין תנצב"ה, also Jehuda b. Salomo Kohen aus Patras in Griechenland [2]). Die Zeit der Abschrift ist nicht angegeben, wahrscheinlich aber stammt die Handschrift aus dem XV—XVI Jahrh. Um die Mitte des XVII Jahrh. war sie im Besitz eines Aron b. Isak Sason, vielleicht eines Verwandten des Aron b. Josef Sason (Vf. der Responsensammlung תורת אמת, Venedig 1626), der auf der leeren Seite 37r verschiedene Familienereignisse mit sephardischer Kursivschrift eingetragen hat. So die Geburt eines Sohnes Isak, die am Dienstag, den 9. Tischri

---

1) S. diese Zeitschrift 13, 147; 14, 114.

2) In Patras fand auch Benjamin von Tudela (ed. Asher, p. 15) eine kleine Gemeinde von etwa 50 Mitgliedern, nur nennt er die Stadt nicht פטרץ sondern פטרה.

5414 (30. Sept. 1653) erfolgt ist, mit den Worten: היום הזה יום בשורה הוא יום ג׳ ערב יום הכפורים שנת התי״ד לאחר חצות כחצי שעה נולד לי הבן יקיר לי ידירי וחמודי אישון בת עיני יצחק השם ישמרהו ויחייהו יהי רצון שיזכהו ה׳ יתברך לתורה ולמצוות ולמעשים טובים וכתר שם טוב ויזכני הוא יתברך לראותו זקן ויושב בישיבה דורש כמשה מפי הגבורה זאת התורה ויהי ביתו כבית פרץ בחיי בני ומזוני כנפש קורא אל אלוה ויענהו פי המדבר בלב נשבר ונדכה אהרן בכמוהר״ר יצחק ששון נר״ו. Dann mit denselben Worten die Geburt eines Sohnes Schemarja, die am Mittwoch, den 12. Ab 5416 (2. August 1656) erfolgt ist. Er berichtet auch, dass er selbst am Dienstag, den 23. Elul 5389 (11. Sept. 1629) geboren wurde und beklagt dann den Tod seiner Angehörigen usw. Der letzte Besitzer war ein Karäer in der Krim, Isak b. David Schischman, der seinen Namen auf der ersten leeren Seite mit Bleistift eingetragen hat: יצחק בן דוד המשכיל המבין והנאעלה יצ״ו שישמן וכו׳ (sic!) (das übrige ist tatarisch), dann auf der letzten leeren Seite mit Dinte: יצחק בן דוד שישמן.

Der Inhalt der Handschrift ist folgender:

1) Bl. 1 v—36 r: פירוש משלי לר׳ יוסף קמחי ז״ל ונכלל בו קצת מפירוש הרב ר׳ טדרוס הלוי ז״ל. Der Proverbien-Kommentar des Josef Kimchi erschien bekanntlich unter dem sonderbaren Titel ספר חוקה in Breslau 1868, nach der sehr schlechten Oxforder Handschrift Bodl. 330. Einen besseren Text bietet ms. München 242, aus dem Eppenstein in dieser Zeitschrift Varianten mitgeteilt hat (V, 143 ff.; vgl. auch Geiger, קבוצת מאמרים, meine Edition, p. 207). Unsere Handschrift stimmt fast durchweg mit ms. München überein und hat stellenweise noch bessere Lesarten. So zu K. I: p. ג l. 25 st. כאשר פרשתי בס׳ המקנה שפרשתי בו פרוש נביאים hier שפרשתי בו פירוש יפה, also ist es gar nicht erwiesen, dass diese Schrift Kimchis dessen Komm. zu den ersten Propheten bezeichnet, wie Geiger (l. c., p. 201) angenommen hat (und ebensowenig folgt dies aus der von Geiger zitierten Stelle zu 20, 26), und daraus erklärt sich auch, dass David Kimchi, wo er Erklärungen seines Vaters zu den Propheten anführt, sie nie als einem Kommentar entnommen bezeichnet. Auch von einer anderen Schrift Josefs, vom ספר הגלוי, vermutete Geiger, dass sie dessen Komm. zu den letzten Propheten enthalten hat, bis sich diese Vermutung durch Auffindung der Schrift als falsch erwies, und so ist es nicht ausgeschlossen, dass auch der Inhalt des ספר המקנה noch bekannt werden wird [1]. — p. ד l. 4 וכפלו hier richtig נכפלו; l. 8

[1]) Es war auch vor Auffindung des ספר הגלוי nicht anzunehmen, dass Josef Kimchi einen Unterschied zwischen erste und letzte Propheten gemacht hätte, da diese Einteilung erst in den gedruckten Bibeln vorkommt (s. Lambert, REJ 66, 137), und schon darum kann nicht das ספר המקנה einen Komm. zu den ersten Propheten enthalten haben. Dann ist es auch unwahrscheinlich, dass

מצפין l. כמו נצפון; l. 9 בלי ישאר l. בלי שיור (ms. München hat das unverständliche בלי שינה, s. Eppenstein, p. 144 n. 1); l. 10 כמאמר l. כשאמר; l. 21 הרי מעט בצע שבצע הרגו, hier מפני בצע שבצע; l. 23 ודגשתי l. ודגישות; l. 24—26 lautet hier: ... ואין בכח דגש אחד להביא שתי אותיות נון השרש ששרשו רנן ונון הנקבות ואם היה לרבות נון מבנין הקל היה תרננה (l. תרונה) בשקל תשבנה ואם היה מפעל הדגוש היה תרַנֵּנה כמו תרננה שפתי כי אומרה לך וכו׳; l. 39 fehlt der Zusatz des ms. München, dann l. [העצם] ופתי בכאן שם; l. 40 l. ועניין פתי [כמו] פתיות. — p. ה l. 15 בטובה l. בשובה usw. — Hin und wieder allerdings hat unser ms. auch ärgere Lesarten und Auslassungen, so ist z. B. p. ה l. 6—7 durch Homoioteleuta eine ganze Zeile (ולא אחום . . . ולא אפרע) ausgefallen, dann ist es auch misslich, dass der Kopist unserer Handschrift alle von Josef Kimchi zitierten Gedichte ausgelassen hat. Trotzdem aber kann sie bei einer neuen Edition des Kommentars, die sehr erwünscht ist, grosse Dienste leisten.

Von Wichtigkeit sind auch die in den Kommentar des Josef Kimchi eingestreuten, mit ר״ט eingeleiteten Erklärungen des Todros Hallewi, die, wie die Ueberschrift lautet, aus dessen Kommentar zu den Proverbien entnommen sind. Dieser Kommentar hat auch Josef ibn Nachmias vorgelegen und alle drei von ihm zitierten Stellen (3, 35; 26, 9 u. 30, 15—16) finden sich in unserer Handschrift[1]. Es liegt nun nahe, den Kommentator Todros mit Todros b. Josef Hallewi Abulafia, der ein Neffe des רמ״ה gewesen und 1288 oder 1304 gestorben sein soll (s. Michael, p. 428, u. Jew. Enc. I, 143), zu identifizieren[2]. Bedenklich ist nur, dass Todros b. Josef bisher

---

Josef Kimchi seinen Kommentaren symbolische Namen gegeben hätte (auch der Titel ספר תורה für einen solchen zum Pentateuch ist nicht genügend gesichert). Es entsteht also die Frage, ob Josef überhaupt die Propheten kommentiert hat und ob die Zitate bei David nicht anderen seinen Schriften entnommen sind (vgl. auch meine Bemerkung zu Geigers קבוצת מאמרים, p. 204, n. 1). Es kann auch kein Zufall sein, dass wir von David gerade zu den Proverbien und zu Hiob, also zu denjenigen Büchern, die sein Vater erklärt hat, keinen Kommentar besitzen. Dasselbe ist auch der Fall mit den 5 Rollen und Ezra-Nehemia, die Josef vielleicht ebenfalls kommentiert hat (s. Geiger, l. c., 208). Es bleibt nur also einerseits Daniel, den weder Vater noch Sohn kommentiert haben, und andererseits die Genesis, zu der wir von David einen Kommentar besitzen (s. ib., p. 239) und die wohl auch Josef, als eins der Bücher des Pentateuch, erklärt hat. Aber über diesen Kommentar Josefs (s. ib., p. 201) fehlen uns genaue Nachrichten.

[1]) Besonders interessant ist die letzte Stelle, weil sich dadurch zeigt, dass das Zitat aus Todros mit והרי סעדיה ז״ל פי׳ לעלוקה מלשון רז״ל מפני סכת עלוקה והוא שרץ משרצי המים הנקראת בלשון ערב עלאקת וכו׳ beginnt. Dieser Anfang lautet aber in unserer Handschrift: י״מ לעלוקה רחש והוא משרץ המים ושמה בלשון ערב עלקה וכו׳, also bestätigt sich von neuem, dass der Namen Saadjas hier irrtümlicher Weise hineingeraten ist (s. ed. Bamberger, p. 184, n. 6).

[2]) Bamberger (Vorrede, p. XIII) möchte ihn mit dem Vater Meirs

ausschliesslich als Halachist und Kabbalist bekannt ist, auch da wo er Gelegenheit hat Bibelverse zu erklären (wie z. B. im אוצר הכבוד), während unser Todros sich als einfacher Bibelexeget, der durchaus dem Peschat huldigt, erweist. Nur manchmal, wo er originell sein will, verfehlt er sein Ziel. So z. B. zu 5,9 (fol. 5 b): ר"ט. פן תתן לאחרים הודך ושנותיך [לאכזרי, ושנותיך] מן ודתיהם שונות מכל עם כלומ׳ שנותיך הבגדים והמאכלים והתענוגים שאתה אוכל ולובש ומתענג בגדים מבגדים שונים ומאכלים והתענוגים מתהלפין ומשתנין לטובה ולתענוג תתנם לאכזרי. Auf seine spanische (oder provençalische?) Heimat weisen auch seine Kenntnisse der arabischen Sprache hin, s. vorhergehende S. n. 1, dann noch zu 10, 8 (fol. 8b): ואויל שפתים ילבט, יפול ויכשל מלשון ערב שהנפילה ומכשול קוריי אותה אלתבאט וכו׳; 30, 1 (fol. 30b): . . ויקה מן ולו יקהת עמים . . . כלומ׳ כי כל העמים ישתעבדו לו . . . ובשביל שעבוד זה אומ׳ בלשון עברים עבודה ונתינת יד . . . וכמו כן מצרים נתנו יד כלומ׳ נתנו להם יד והכנסנו צוארנו בעולם וגם יש ויש חנה את ידך מעניין זה ופי׳ בלשון ערב תאדי האל טאעה (l. אלטאעה) אומ׳ אטע[א]ה אלרגל כשמורה לדברי חברו שהיה חולק עליו או כשהכנים צוארו בעולו ונתן לו ירו לעבדו ולהיותו שלו וכן אומ׳ בלשון ערב איקה אלרגל אד׳א אטע[א]ה וכו׳.

2) Bl. 37v - 65v ob.: פי׳ דברי הימים מר׳ דוד ב"ר יוסף קמחי הספרדי וצ"ל. Der gedruckte Kommentar David Kimchis zur Chronik, ohne die Vorrede.

3) Bl. 65 v ob.—69 r beg. אמר אליהו בכה"ר דוד אבן מעלם. בכאן ארמוז מעניין השארות הנפש הוא סוד העולם הבא ואכללנו בענין סוד הציצית ועניין תחיית המתים ואכללם בפסוק שאמ׳ ישעיה (sic!) בסיפרו כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ואקדים מעט הקדמה ואחרי כן אשוב בפי׳ הפסוק וכו׳. Schluss: הנה ביארנו בענייין התחייה במה שיש בו די האל יתן לנו לב חדש ורוח חדשה יתן בקרבנו ויתן לנו לב בשר אמן נצח סלה. Also eine Abhandlung über die Unsterblichkeit der Seele in Verbindung mit einer Symbolik des Gebotes der Schaufäden von Elia b. David ibn Muallim. Ein David b. Elia b. David ibn Muallim, ohne Zweifel ein Sohn unseres Autors, lebte in Lecci 1414 (s. Steinschneider, H. B. 1, 17 n. 4; JQR. 11, 145), also gehört unsere Abhandlung ans Ende des XIV Jahrh. und haben wir zugleich einen *terminus a quo* für unsere Handschrift. Die Abhandlung stützt

---

identifizieren, weil ibn ibn Nachmias mit ז"ל anführt, da aber Todros b. Josef spätestens 1304 gestorben ist, so kann auch er schon mit ז"ל angeführt werden. Von dem Vater Meirs ist es übrigens nicht bekannt, dass er irgend eine Schrift verfasst hätte. Meir dagegen hat vielleicht ebenfalls die Proverbien kommentiert, s. ib., p. XIV unt.

sich hauptsächlich auf Jes. 26, 19. Zitiert werden: Aristoteles und sein ספר הנפש, Theophrast, Themistius, Farabi und Averroes.

4) Bl. 69v—82v: אתחיל לכתוב דברי הימים השם רכובו עבים עזרני בפשט כתובים. Beg.: רבותינו אמרו לא נתנו דברי הימים אלא להדרש אעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אדם שת, עזרא כתב דברי הימים ואני אומ' כל הנביאים כתבוהו כל אחד מעשה דורו. Ende: פקד עלי, לשון ארמי צוה בשב[י]לי את ישעיה הנביא הוא יבנה ביתי וגלותי ישלח ויתכן להיות בלשון פקידה פקרני והזכירני על עניין זה. מי בכם, מי הוא מכם שמתנדב לכך יהא המקום בעזרו ויצליח ויעלה ויבנה. תם ונשלם דברי הימים בעזרת שוכן מרומים. Ein Autor dieses Kommentars ist nicht genannt. Eine spätere Hand, in der ich die des Aron Sason erkenne, hat am oberen Rande des Anfangs hinzugefügt: זה הפי' לא ידעתי למי מן השנים ומן הדומה שהיא להחכם ר' יוסף קמחי אביו של רד"ק ז"ל. Aber diese Vermutung ist durchaus falsch und der Autor lässt sich leicht feststellen, wenn wir seine sonderbare Terminologie beachten. So nennt er den Infinitiv מוצדר, s. I, 5, 20 (fol. 70b): ונעתור, מוצדר נפעל כמו נשאול נשאל כלומר נתפיים להם המקום בתפילתם; II, 18, 29 (fol. 78 b): התחפש ובוא, מוצדר כלומר אני ראוי לי להתחפש ולבוא שמכירים אותי אבל אתה לבוש בגדי מלכותך. Die apokopirte Form nennt er מקוצין, so II, 36, 13 (fol. 82a): ויגל, כמו ויהגלה והוא מקוצין; ib. 20 (ib.): ויקש, כמו ויהקשה והוא מקוצין. Dann gebraucht er משל המקרא im Sinne von „biblische Redensart“, s. I, 17, 10 (fol. 73 a unt.): ובית יבנה, כלומ' שאכין מלכותך ואקים לך ממלכה וקיום דור ומשפחה ומשל המקרא הוא כן ויעש להם בתים וכו'. Zitiert wird nur ein Isak b. Samuel, der ניר aus dem Aramäischen erklärt, s. II, 21, 7 (fol. 79 a): ניר, פירש רבי' יצחק בן שמואל לשון ארמי עול מלכות. Alle diese Merkmale weisen auf Mejuchas b. Elia aus Griechenland hin, der in seinem durch den Druck bekannt gewordenen Kommentar zur Genesis (ed. Greenup et Titterton, London 1909) dieselben Termini gebraucht und der im Namen dieses Isak b. Samuel ebenfalls nur Vergleichungen mit dem Aramäischen anführt (s. darüber ausführlich meine Anzeige dieser Edition REJ. 59, 154—160). Diese Tatsache wird noch zur Gewissheit erhoben, wenn wir das daraufffolgende Stück

5) Bl. 82v—106r beachten, das einen Komm. zu Hiob enthält. Beg. בעזרך כי טוב עזרני בספר איוב. בארץ עוץ, מקום הוא בארץ ארם ושמו עוץ כמו שנאמר ובני ארם עוץ וחול והוא סמוך לארץ אדום כמו שנאמר יושבת בארץ עוץ. Ende: ימימה, דומה ליום. קציע[ה], מריחה כקדם (l. כקציעה) קרן הפוך, דומה לקצת (l. לקרן) הפוך והוא כוחל שכוחלים [בו] הנשים כמו כי תקריב (l. תקרעי) בפוך עיניו (l. עיניך). תם ונשלם פי' איוב שבח לשמו הגדול (vgl. Raschi). Auch hier ist der Autor nicht genannt, auch hier

hat eine spätere Hand am Anfang hinzugeschrieben: פי׳ איוב לרבנו טודרוס הלוי ז״ל, aber auch hier ist der Verfasser kein anderer als Mejuchas b. Elia. Die oben genannten Termini kommen auch hier vor, so מוצדד (19, 17, fol. 92 a: וחנותי׳ כמו וחננותי והוא מוצדד כמשקל עשותי כלומר אני מחחנן להם שאינן מקבלין דברי), מקוצץ (8, 2, fol. 85 b: עד אן, כמו עד אנא ומקוצץ; 31, 5, fol. 98 b: ותחש, כמו ותחוש ומקוצץ usw.), משל המקרא (24, 16, f. 95 a: יומם חתמו לו, משל המקרא כלומר היום חתמוהו ואסרוהו שלא יתראה להם; 26, 6, f. 95 b: ערום שאול, משל המקרא כלומר אפילו השאול ואבדון שהם חשך ומצפונים לפניו גלויים וידועים כאלו ערום בלא מכסה usw.)[1]). Dann noch andere, Mejuchas b. Elia eigene Ausdrücke, so אין לו חבר במקרא und ואין לו עד במקרא für *hapax legomena* (5, 26, f. 84 b: חבא בכלה, בשבה ומלוי הימים ואין לו עד במקרא; 38, 16, f. 103 a: הבאת עד נבכי ים, שמא באת וחקרת ועד יסודי המים ועקרם בים ועקר נבך ואין לו עד במקרא ולא חבר ואינו מגזרת נבוכה והוא עקרו בוך מבוכה והנו״ן הוא של נפעל usw.); פעל כלול für zusammengezogene Verbalform (22, 21, f. 94 a: בהם, בזכותם של מצות שתקיים [תבואתך טובה], תבוא אותה הטובה והוא פעל כלול; בעלי . . . und בלועי . . . für unregelmässige Verba (18, 3, fol. 91 a: נטמינו, נחשבנו כטמאים ונפסלנו והנכון להיות נטמאנו בא׳ אלא שבא מפעלי ההי״א כמו נגלה נגלינו נכסה נכסינו שכן משפט בעלי ה״א לעולם באים בא׳ כמו ברא בראנו קרא קראנו ופעלי הה״א נהפך לי׳ כגון עשה עשינו ראה ראינו וכיוצא בם; 30, 27, f. 98 a: ולא דמו, ולא יכלו לשחוק מן הרתיחה כמו דממו והמ״ם מובלע בו usw.). Auch solche Redensarten wie zu 15, 5 (f. 89 b): ורבותינו פרשוהו כלומר בחר לך לשון חכמים ואינו מתישב על פי הפשט, u. zu 26, 9 (f. 95 b): ורבותינו דרשוהו (ר״ל פרשז) נוטריקון ועל כסא הכבוד כלומר פרש שדי זיו עננו עליו ואינו מתישב על פי פשוטו finden sich bei Mejuchas (s. REJ., l. c., 157). Aber alle diese Nachweise erheben sich noch zur Gewissheit dadurch, dass unser Autor sein Werk über die biblische Hermeneutik, das ספר המדות betitelt war und das er in s. Kommentar zur Genesis oft zitiert, auch hier zu 4, 7 (fol. 83 b) anführt: איפה, לשון המשמ״ש כמה עניינים כמו שפרשנו בספר המדות. Dann hat er an zwei Stellen griechische Glossen: zu 9, 9 (fol. 86 b ob.: כסיל הוא מזל תאומים ובלשון יון נקרא שְׁקִיפַּרְגָּאָה), u. zu 38, 32 (f. 103 b): ועיש על בניה הוא עש האמור למעלה והיא נקראת בברייתא דשמואל עגלה והם שבעה כוכבים ברוח צפוני סמוך לכוכב שקוראים הספנים עשויים דְרְמוּדָנָא כמין ספינה וכו׳). Von Autoren wird

[1]) An einigen Stellen steht dafür משל המקום (fol. 89 b, 97 a, 98 b [zweimal], 103 a, 104 a). Wahrscheinlich ist das eine falsche Auflösung von משל המק׳.

hier mit Namen nur Raschi dreimal als רבי שלמה zitiert (3, 5; 33, 7; 39, 2).

Näheres über diese beiden Kommentare des Mejuchas sei für eine besondere Abhandlung vorbehalten.

6) Bl. 106v—182r. Ein David Kimchi beigelegter Kommentar zu Hiob. Beg.: אתחיל לכתוב פירוש איוב לרבינו דוד קמחי ז"ל. איש היה בארץ עוץ, הוא שם אדם כמו ובני ארם עוץ וחול או המקום נקרא כן על שם האיש. Ende: ויתן להם אביהן נחלה, ברוב אהבתו אותן הנחילן כבנים. ויחי איוב, זכר חייו כי רבים היו ימיו עד שראה ארבעה דורות ומת בשיבה טובה זקן ושבע ימים. Dass nun David Kimchi, der wahrscheinlich Hiob gar nicht kommentiert hat (s. Geiger, l. c. 241), nicht der Autor unseres Kommentars sein kann, beweisen: 1) Die darin zitierten Autoren. Es werden nämlich angeführt: ר"ש d. i Raschi, zweimal (18, 15, fol. 155 a, u. 19, 4, ib. b), dann ziemlich oft ר"א d. i. Ibn Ezra, und ר"מ d. i. Nachmanides. Dabei wurde die Abbreviatur ור"א mehrere Mal falsch in ורבותינו אמרו aufgelöst. Das hat dann jemand bemerkt, die Worte durchstrichen und darüber oder am Rande ור"א geschrieben (fol. 112 b, 140 a, 142 b, 143 a, 146 b, 147 a), aber manchmal auch die falsche Auflösung stehen lassen (f. 108 b zu 3, 9: עפעפי . . . ורבותינו אמרו פירוש לשון השקיפה וכן התעיף עיניך בו; bei ibn Ezra im Namen von ר"א). Wenn nun Nachmanides benutzt ist, kann unser Komm. nicht von David Kimchi herrühren; 2) David Kimchi zitiert in s. Komm. an unzähligen Stellen seinen Vater, dann sehr oft seinen Bruder Mose mit den Worten ורבי אחי רבי משה ז"ל (z. B. Jos. 14, 8; Jud. 5, 26; I Sam. 4, 19; II Kön. 3, 27 usw. usw.). Unser Kommentator zitiert seinen Vater nur selten und die in seinem Namen gegebenen Erklärungen finden sich nicht bei Josef Kimchi. S. z. B. zu 1, 22 (fol. 107 b): תפלה . . . ואמר אדוני אבי שהוא תואר וחסר המתואר, bei Josef Kimchi aber ist dieses Wort überhaupt nicht erklärt (s. auch noch fol. 110 b, 111 a). Was nun den Bruder anbetrifft, so werden fast auf jeder Seite Erklärungen, mit ופא"ר eingeleitet, angeführt und diese Abbreviatur wird viermal als ופירוש אחי רבי aufgelöst (f. 124 a, 138 b, 142 a, 151 a). Aber erstens finden sich die mit ופא"ר resp. ופרוש אחי רבי gegebenen Erklärungen nicht bei Mose Kimchi, dann ist keine Sicherheit vorhanden, ob diese Abbreviatur richtig aufgelöst ist und kann sie ebensogut ופירש אבי רבי oder ופירש אדוני רבי[1]) bedeuten. Haben wir ja gesehen, dass auch ור"א falsch aufgelöst wurde und wird auch unsere Abbreviatur einmal (f. 140 a) als ופי' אמרו רבותינו aufgelöst; 3) Stimmen

---

[1]) So lösen sie auch Neubauer-Renan an der bald zu erwähnenden Stelle auf.

die Erklärungen unseres Kommentars mit denen David Kimchis, die z. B. im ספר השרשים enthalten sind, nicht überein (ich benutze die Zusammenstellung in Schwarz' תקות אנוש, p. 129 ff.). So z. B. erklärt unser Komm. ויחפרהו 4, 21 wörtlich: היו חופרים להוציאה שרמיתם יותר ממטמונים וכו', DK. dagegen im Sinne von Suchen: ענין חפוש ובקשה כי המחפש הדבר כמו חופר. — עש 4, 19 erklärt unser Komm. als Planet: ופי' לפני עש · מול עש כסיל וכימה (s. Ibn Ezra), DK. dagegen מענין עושו ובואו או כמו עששה מכעס עיני. — וצמים 5, 5 erklärt unser Kommentar als Arme (wohl von צמאים, s. Ibn Ezra) oder als Herr (von?): יצמים כטעם אביון ויש אומ' כטע שר, DK. dagegen leitet es von צמה, Zopf, ab, usw.

Da nun kein späterer Autor als Nachmanides zitiert wird, so lebte unser Kommentator wohl am Ende des XIII. oder spätestens am Anfange des XIV. Jahrh. Seine Heimat war die Provence, da er sowohl arabische als auch provençalische Glossen hat. Von den ersteren kommen sechs vor: 6, 7 (fol. 113a: כדוי . . . לחמי, פירוש בהוליי בשרי והוא מלשון ערבי שקורין לבשר לחם; s. Josef Kimchi z. St.); 15,27 (fol. 149 b zu פימה); 16,15 (fol. 151b גלדי = עורי nach d. arab. جلد); 18, 2 (fol. 154a: קנצי . . . ויש אומרים כאילו אמר עד אנה תשימון מצודות לדברי שבן בלשון ישמעאל קורין למצודות שצדין בהם החיות קיניץ, d. h. قنص; so auch die neueren Lexikographen, s. Gesenius u. Fürst); 24, 20 (fol. 128b) u. 31, 1 (fol. 160a ומה = nicht, nach d arab. ما). Zahlreicher sind die provençalischen Glossen (8, 12; 15, 29; 16, 8; 21, 9. 33; 28, 2. 16; 38, 27; 39, 10; 40, 17. 26: 41, 21).

Unser Hiob-Kommentar ist aber kein Unicum. Erstens lag er Isak b. Salomo Jabez vor, der ihn in s. תורת חסד vielfach benutzt hat und ihn ebenfalls als den des David Kimchi nennt. Alle Zitate aus ihm finden sich auch in unserem Kommentar[1]). Dann st er in ms. Paris 207² vorhanden, da die beiden aus ihm bei Neubauer-Renan (Rabbins Français, p. 551—552) mitgeteilten Zitate, zu 14, 10 u. 28, 3, sich auch in unserem Kommentare finden, nur während die erstere Erklärung dort im Namen des Vaters des Autors angeführt wird, wird sie hier mit פא״ר eingeleitet (vielleicht aber haben Neubauer-Renan hier פא״ר in פירש אבי רבי aufgelöst). Ebenso haben die beiden Handschriften sonstige gemeinsame Merkmale, so z. B. finden sich auch in ms. Paris alle von Isak Jabez im Namen des David Kimchi zitierten Erklärungen wieder (s.

---

[1]) Isak Jabez hatte vor sich noch einen Kommentar, der wiederum fälschlich als der Mose Kimchis galt. Dieser Komm. ist in ms. Luzzatto 74 (später ms. Halberstam 198 u. jetzt ms. Montefiore Library, Cat. Hirschfeld nr. 6) erhalten. Vergl. Rabbins Français, p. 553, u. Magazin 8, 114.

Frankl, Monatsschrift 34, 144). Andererseits scheinen sie auch ein wenig zu differieren, was ja auch sonst bei Handschriften vorkommt. So z. B. wird in ms. Paris zu 24, 9 (s. Cat. Paris, p. 26) David Kimchi zitiert (ein weiterer Beweis gegen die Authenzität des Kommentars), was aber in unserer Handschrift nicht der Fall ist. Dann wird noch dort sein Lehrer mit ואמר אדוני רבי und ein Gelehrter als ופח"א (= ופירש חכם אחר) angeführt, was ebenfalls in unserer Handschrift nicht vorkommt. Die Anfänge stimmen allerdings in beiden Handschriften überein, aber der Schluss lautet in ms. Paris (s. Catalog. l. c.): המקם יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ויזכנו לראות משיחנו ובנין בית מקדשינו אמן, vielleicht aber sind das Worte des Kopisten. Was aber am merkwürdigsten ist, dass die in ms. Paris vorhandenen provençalischen Glossen (mitgeteilt bei Neubauer-Renan, p. 554—555) in unserer Handschrift fehlen und vice versa. Sollten es am Ende zwei Rezensionen eines Kommentars sein[1]).

Jedenfalls verdient dieser Kommentar, wenn er auch nicht ein Werk David Kimchis ist, näher bekannt, resp. durch den Druck zugänglich gemacht zu werden.

Zur Geschichte der Juden in Prag.

Von **A. Freimann.**

(Schluss)

אכט טאג אין חשון האבן זעלן שלוחים גין אן מלך צרפת זעלבסטן אין שתדלנות דען איז שון ניט מעגליך גוועזן אוים צו שטין דיא גרוסי גאבן. אבר זיא האבן מוזן צוריק בלייבן. דען זעלבינגן טאג איז גקומן פרינץ לוטרינג מיט אכציג טויזענד מן נאך ברנדייס ,אזו האבן דיא שלוחים מוזן צוריק בלייבן. ניינצעהן טאג אין חשון איז אריין גשיקט ווארדן פון פרינץ לוטרינג איין טרומפיטר צום פראנציזישן יענראל. מן האט אבר ניט ווישן לאזן דיא אורזאך. אבר איין גווישי רעקאמדריציאן מיט גשיקט איז ווארדן אונ איין פאס בריב דער בייא און רבי איציכן אויסטרליין דאש ער זאל ארויסקומן צו דר לוטרינגישי ארמע מיט זיין וויב אונ קינדר אונט אך איין פס בריב פון דען פראנציזישן יענעראל דער בייא ביקומן אונט בשלום פון פראג אב גרייזט.

---

[1]) Die Pariser Handschrift wurde 1380 in Avignon verkauft, also ist sie älter als die unsrige.

איין אונ צוואנציג טאג אין חשון איז ווידר אלס טייאר גיווארן אונ ניקש לאזן צו פירן אבר האט ניט לאנג גידויערט. ניין טאג אין כסלו תק״ג לפ״ק זיינן דיא יעניראלם פרשונן מוסיע קונטו בעלי אונ בראליא פון פראג אבגרייזט מיט פיל פאלק זיא האבן וואלן גין נאך דרעזין אונ דורך זאקסן איין פס צו עפנן, אבר פון דעסט מאהל אן זיין ד״א אלי נאך אונט נאך מאשירט אונט פיל מוזן שטין לאזן וויא אך פיל מוניציאן פר לאזן, אך פיל קופפרי שיסן אונ זאטיל צייג. אונט אנדרי מוניציאן וואס ניט צו ערשרייבן איז. עטליכי טאג אין כסלו איז אן גקומן אין פראג פרינ׳ץ קארל מיט זיין ארמע אונ אך פרינ׳ץ לאפקוויץ אונט מיט אירה קיניגליכע ארמע אונד איבר דיא יהודים שוץ גיהאלטן אלש צו פאר אונד אלס וויררום אין וואלפלין שטאנד גיווארן אלס וויא פאר אלטן צייט איז גיוועזן ב״ה און זיינן ווידרום בשלום ובבטח גיזעסן בשוק טענדל מרק וברחוב היהודים.

עטליכי טעג אין תמוז איז ווארדן גיהערט דאז דער קעניג פון פרייסן שטעט מיט איין שטארקי ארמע אוף דער גרעניץ פון פיהם אונ איז רעזולפירט אוף פראג צו גין. זוא זיין ווידרום יהודים אין שרעקן אונ בהלה גיוועזן אונ ביפולין דז מן זאל זיך ווידרום פרווייאנט אנשאפן צו פר זארגן פר איין בלאגרינג חס ושלום וויא אך פיל עשירים אונ בינונים זיך אך אנגישאפט האבן. ר״ח אלול תק״ד לפ״ק איז איין ביפעל גקומן מן עצה יר״ה מן מקום אלט שטאט אויז ביפעל היעניראל הירש דס יהודים זאלן ווידרום אויף שנצין גין דהינו פר דען שפיטל טאר אונ דאס טאר אויף דען שיישקי בערג אונד גלגן בערג אלז וויא ציטידעל מוזן מאכן אונד אויך לויפ־ גרעכן אום דיא שנצין הרום זוא האבן מוזן יהודים שווערי ארבייט טון זאלכי ארבייט האט גידוירט ביז האלבן חודש אלול. זוא זיין גיקומן אן משירין דער מלך פרייסן מיט זיין ארמע אונ גלייך אנגיפנגין צו שיסן אויף דיא שנצין פון דיא יהודים אונד דיא שנצין ארבייטר ארייַן גטריבן וויא אך דער קומנדנט פון דיא שנצין האבן זעלבסטן אן ביפולין דאס דיא יהודים זאלן זיך רעטרירן אין דער שטאט הריין וויא אך גלייך גישעהן איזט. וויא אויך פון מלך פון פרייסן האבן נאך גיזעצט ביז נאהנט אן דער שטאט אונ האבן אויך צוויי יודין יונגין גפנגן בקומן. עטליכי טאג דער נאך האט המלך מפרייסן איין טרומפיטר הריין גשיקט צו היעניראל אלס וויא אירה רענל מלחמה אויז ווייזין טוט. דיא אנטווארט זיין אונס ניע בעוואוסט.— ראש השנה תק״ה לפ״ק האבן יהודים מוזן שטיין מיט וואשר פר דיא דרייא עצה הייזר אויך אין שררה הייזר פ̈ין וועגן שריפת צו לעשין וועןן מן זיא ברויכן ווערט.

צום גדליה האט דער מלך פון פרייסן אנגפנגין הריין צו פיירין אין מקום אויף דער נייא שטאט אין דער ליבנויר גאס אונד דארטין זיין גרושה שריפות גיווארן. אונד יהודים האבן מוזן שטיין ביי דיא שפריצין אין העכסטן פייאר וואס דאס גרעסטי לייבסגיפאהר איז גיוועזן צו ביזארגין, אונ דיא בומבין זענין איבר זייא אריבר גיפאלין. אונ אזו באלד אלס דיא פרייסן האבן גיזעהן פייאר האבן זייא מעהר אריין גיפייארט ביז דאס הויז איז גיווארן אין דיא אש גילעגט. אבר מיט גאטס

הילף זענין אלי יהודים ניצל גיווארן אונ קיינר ניט גשעדיגט ווארדן. ערב יום כפור תק"ה לפ"ק האט מן יהודים מוזן שטעלן אויף דיא שנצין על ווישראד דארטן האט מן יהודים גרוסי צרות אן גיטאן דאס זיא האבן ארבייטן מוזן אן יום כפור אונד עטליכי יהודים האבן מוזן עסין אונ טרינקן אונ יהודים אין דר יודין גאס האבן אויך ניט רעכט קענן האלטן יום כפור מחמת גרוסי צרות דאס מן האט ניט רעכט קענין מתפלל זיין. אבר אן יום כפור ביי טאג איז קיין טוט גישעהן. ווייל דער אקורט נאך מיטאג פול צוגין איזט ווארדן דער מלך פון פרייסן מיט דען קומנדאנט פון דער שטאט. דער וויל זיין יהודים אין גרוסי שרעקין גיוועזן.

במוצאי יום כפור בא נאכט האט מן דיא יהודים פון דיא שנצין אראב גיבראכט צו פירן אונד אין איין גרוסה פארכט גיוועזן אייף דיא בערגער פון דער שטאט אונד דיא בעלי מלחמות אונ דיא בערגער זיינן פון דיא שנצין הרונטר גילופין אונ איהר פלינטן אונ דעגן זאמט גיוועהר גיהענג אין דאס ראט הויז אריין גיווארפין אונ יהודים זיין זער געליבט גיוועזין אין אירה אוגן. אונ קיין וואך איז שאן ניכט מער גיוועזן אין דער גאנצי שטאט. דער טאג נאך יום כפור איז בעו"ה איין גרוסי צרה גיוועזן ענדר אלס דיא קיניגליכי ארמע האבן זעלן אברייזן זוא האבן זיא זיך וואלן נוקם זיין אין דיא יהודים אונ האבן זיך צוזאמנגימאכט הוסארן אונ בעל מלחמות אונ האבן אנגיפנגין דען טענדל מארק צו פלינדרן אונ אריין גקומן אין דיא יודן גאסן אויך אונ האבן אנגפנגין צו שיסן און זענין כמה וכמה הרוגים גיוועזן אונד אך פיעל בערגער מיט גישאסן אונ פיל יהודים זיינן אויך פליזירט ווארדן אין דער יודן גאסן. איז איין גרוסע צרה גיוועזן. אין פונגטי זיין גקומן אריין מאשירין בעלי מלחמות פון מלך פרייסן אונ גלייך פאטראלירט אין דער שטאט אונ אין דיא יהודים גאסן אונ יהודים האבן גלייך גילאזט געבן עסין אונ טרינקן אונ וואס זיא פרלנגט האבן אונד איבר יהודים גרוסן שוץ גיהאלטן אונד איסטרייכר זיין אלע אויס פראג ארויס מאשירט אויס דער שטאט.

פון דאטי אן האט אן גיפנג'ן צו רעגירין דער מלך פון פרייסין זוא האבן יהודים ווידרום מעט שלום גיהאבט און אן גוטן שוץ גיוועזן. דען ערסטן שני חמשה ושני האבן דאס ב"ד מ"ש לאזין אויסרופן דאז דיא בעלי בתים אודר יונגין דיא וואס זיין גיוועזן יום כפור אויף דיא שנצין אונ האבן נישט קענין רעכט יום כפור האלטן דיא זאלן זיך פרזמלן אין ר' בונם איגרש בית המדרש אונ זיא זאלן אויף ניי יום כפור מאכן וויא אויך גישעהן איז אונ בישטעלט גיווארין האלוף מהור"ר וואלף קרפלש אונ האט זוא רעכט יום כפור גימאכט אונ איין גנצין טאג אין שול גבליבן אונ האט זיא מוכיח גיוועזן אונ זיא גישטראפט דיא בכיות זיין וויט גיהערט ווארן אויך האבן דיא זעלבינגע יונגין אויף זיך מקבל תשובה גיוועזן מאנטאג אונ דאנערסטאג צו פאסטן אונ אלע טאג פלייסיג אין שול צו גין אונ פרום צו זיין אונ אלע טאג צו תפלת מעריב האט מן זיא איין שעור גילערנט. אונ קיינר זיך מיט קיין שער מעסר בלבירן, אונ זיך גיהיטן פר עברות צו טאן עז זאל מכפר זיין אויף דען יום

כפור וואס זוא האבן ניכט קענן רעכט האלטן. אונטר דעסן האט המלך מפרייסן עטליכע פעלד שלאק גיהאלטן אונד אך איין לאגער גישטנדין פר פראג אונד גאנץ פעסט גישטנדין.

זיבצעהן טאג אין כסלו תק״ה לפ״ק איז ביפאלן גיווארן אין פראג אויז ביפעל דען קעניג זיין יעניראל איין זידלעש זאל זיך אלם אין מאשירן בינעבין זוא זיין יהודים בעונותינו הרבים ווידר אין צרות גיוועזן זא האט מן גלייך אנגיפנגען אויז דען טענדל מארק דיא גוועלבר אויס רוימן לאזין אונ אלע סחורה לאזין אהיים טראגן מן האט ניכט קענן האבן גנוג טרעגר צו טראגן. אום צוועלף אוהר ביי טאג האט דאס המון עם גיזען דז יהודים אירה סחורה הרויז טראגן טוט אווס דען טענדל מרק זוא האבן זיא אנגפנגן דיא סחורת אב צו שלאגן אויף דיא פרייאי גסין אונ בעל מלחמות פון קעניג פון פרייסן האבן אנגיפנגן מיט צו האלטן אונ גיהאלפן דיא סחורת פון דיא יהודים אוועק צו נעמן אונד דיא בנדורין אונד הוסארן זיין אין וועלדר אום פראג ארום גילעגן אונ גרוסע מעשים גיטאן. ויהי אונ עס וואר אן דאנערסטאג איין אונ צוואנציג טאג אין חדש כסלו תק״ה לפ״ק איז דער יעניראל פון מלך פרייסן ארויס מאשירט איבר דער בריקן אויף דער קליינה זייטן איבר דען מקום הרויז אונד דיא הוסארן אונד בנדורין זיין ארייך גקומן אונ גישאסן אויף אנאנדר אויך איבר דען בית עלמין אינ מיד אנגיפנגן צו שיסין אונ אנגיפנגון צו פלינדערן. אונד גלייך דר־שאסין דען הקדש מאן אונ נאך דיעזם איז הקצין רבי זכריה... ז״ל אויך איין חסיד גדול איז גיזעסן אין ב״ה אין טלית און תפלין איז ג״כ דרשאסין ווארדן אויך האט הקצין רבי זכריה קאסוויץ דען זעלביגין טאג איין ברית מילה גימאכט זוא וויא דיא לייט זיין איבר דען עסין גיוועזן גיזעסן איז גקומן איין גשריי דז דיא בנדורין קומען זוא זיין דיא לייט גלייך אוועק גילאפין אונ האבן דיא גאנצע סעודה מוזן שטין לאזן. אך גרוסע קופפערנע קאנען מיט וויין אונ ביר דאס אלעס האבין זיא אוועק גנומען. אונ דיא קימפיטורין מיט אירן קינד האבן זיך רעטרירט אויף דען דאך. אונ דיא קליינע קינדר האט מן ביי נאכט איהרע מיילער צו גישטאפט דאז מן זאל זיא ניט הערן ווינן. אך איז איין פיין בחור גיוועזן ביי הקצין רבי שמעון ווידלים האט זיך אויך וועלן רעטרירן אויף דען דאך זוא זיינן דיא בנדורן איהם נאך גיאגט זוא איז ער בעו״ה פון דען דאך ארונטר גיפאלן אונד גלייך טוט גבליבן עס זיין איבר פערציג פרשון מאנען אונ וויבר דר שאסן גיווארן אונ צוויי הונדרט אונ פופציג זיין פלעוירט גיווארן. אך הרב רבי יצחק ברבי מיכל נר״ו ורבי שמואל לוי נר״ו זיינן ג״כ זעהר שטארק פלעזירט אונ גפלינדירט ווארדן. עס האט גידוירט פון דאנערסטאג אום איין אוהר ביז פרייטאג אום דריי אוהר. ביז דיא דרומל איז גנגין דורך דער גאס דאס זי זאל אויף הערין צו פלינדרן. פון דען חורבן בעו״ה איז ניט צו ערשרייבן וואס אין דער גסין פון איין חורבן גיוועזן איז מן האט ניט קענן קרינן וויין צו קדוש היום אונ אלע דיא שולן זיינן חרוב גיוועזן. מן האט שבת פרשת וישב אין קיין שול קענין

נין אונ ניט גילײנט אין קײן ס״ת אונ פון דיא הרוגים אונ פליװירטע קאן מאן גאר ניכט ערשרײבן פון דער צרה װאס איז גיװעזן בקהלתנו.

נאך פירצען טעג אן זונטאג ביי נאכט איז גיקומן פון דער מלכה דער גירוש און אויף דען יודישן ראט הויז סובליצירט זו זיינן גלייך דריי פרנסים אין חולשת גיפאלין אונד גרוסי בכיות זיינן אויף גנגין אין דער גסין דז השי״ת האט זיך זאלן מרחם זיין. און פון זעלבינע מאל אן האט מן אלע טאג גרוסע תפלות ובקשות אונ תעניתים גיטאן, אויך פיל צדקה אונ גמילות חסד אונ תורה װאס איז גישעהן. דער זכות זאל אונז ביי שטין. ררום טוהן מיר אלע טאג דרויף מתפלל זיין, השי״ת זאל אונז װידר מיישב זיין אונ אב טהון אונזערע צרות און פיין.

אויך האט ר׳ סיני חזן מיט זיך גנומן קלײנע בית המדרש קינדר אונ מיט זיא גיגנגין אויף דען בית הקברות און צו זייא גיזאגט װער װיל זיך לוזן טעטין פון הקב״ה װעגן און פון אונזערע קהלה װעגן זו האבן דיא קינדר גישטרעקט איהרע העלוליך צו דער שחיטה און האבן אנגיסאנגין מיר װילן זיך לאזן שחטין אלס װ״א יצחק צו דער עקדה, איהר זכות זאל אונש ביי שטין אמן. אויך האבן אונזערע רבנים מ״ש גימאכט אין שמינה עשרה צו זאגן עניגו ביי שומע תפלה עס זאל באלד װידר מיושב װערן אונזער קהלה, דארויף װעלן מיר אמן זאגן: עס זאל װייטר דיא גאנצע װעלט ניצל װערן פר ברומן און קלאגן, און דער גואל צדק זאל באלד אהער יאגן אמן ואמן.

עננו בורא עולם במדת הרחמים בוחר בעמו ישראל להודיע גדלו והדרת כבודו שומע תפלה. אל ישים בנו תהלה, לגרש אותנו מארץ מולדתנו, ולהיות בית קדש לביזה. בתי כנסיות ובתי מדרשות וס״ת והרבה ספרים וכתבי קדש ותפלין ומזוזות ביד אויבי עמך לשמה ולביזה ללעג ולעזה. סחי ומאוס שמתנו, את בתינו וקנינינו ורכושנו בידיהם נטושה, וכל מוצא שם בלי פשע ושמך הגדול בעכוים יתחלל באמרם איה אלהי נושע, אשר אליו תדרשו, הן ה׳ ידעת את ענינו וצרות נפשנו. איה איפה מקום מנוחתנו, ואתה אלהי ישענו חושה לעזרתנו, וקרב את גאולתנו והצילנו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות ועשה לנו תקוה ואחרית ושלום. והסר ממנו דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ומגפה ויצר הרע וחלאים רעים וקשים ומאורעות רעות. וגזור עלינו גזרות טובות ויגולו רחמיך במדות עינך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים וקבל ברחמים וברצון את תפלותינו, ישוב ירחמינו יכבוש עונותינו כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים בא״י שומע תפלה.

Register zu Landshuth עמודי העבודה.

Von **L. Löwenstein.**

(Schluss).

פ.

צ.

ק.

ר.

Verantwortlich für die Redaktion: Dr. A. Freimann in Frankfurt a. M.
Für die Expedition: J. Kauffmann, Verlag in Frankfurt a. M.
Druck von H. Itzkowski in Berlin.